

III. HAÇLI SEFERİNİN “KUDÜS’Ü KURTARMA” SÖYLEMİ VE ETRAFINDA ŞEKİLLENEN ALGI

Ayşe ÇEKİÇ*

ÖZ: Kudüs şehri, insanlık tarihinin şekillenmesi ve dinlerin bu şekillenmeye müdahil olması kapsamında ele alınması gereken bir şehirdir. Beytülmakdis’in Yahûdilik, Hristiyanlık ve İslâmiyet için önemi, şehrin dinler arası mücadele sahası olmasına temel teşkil etmiştir. Ortaçağların en önemli ve geniş çaplı olaylar silsilesi olan Haçlı seferleri, başlangıcında Kudüs’ü Müslümanların elinden kurtarmaK amacıyla şekillenmiştir. Avrupa Hristiyan dünyası kendi iç dinamikleri, yetersiz toprakları ve buna mukabil fazla gelen soylularını Doğu’ya yönlendirebilmek adına Kudüs’ün kurtarılması fikrini ortaya çıkarmıştır. 1096 yılında seferberlik olunan I. Haçlı seferinde Kudüs Müslümanların elinden alınarak Haçlıların eline geçtiğinde Avrupa Hristiyan dünyası bunu büyük bir sevinçle karşılamıştır. Beytülmakdis’in Müslümanlardan alınıp bölgede bir Haçlı devletinin kurulması bölge siyasetine Haçlı faktörü bağlamında yeni aktörler katarken; Kudüs’ün Hristiyanların eline geçmesi Avrupa muhayyilesinde kutsal olanı kurtarmanın ne denli kıymetli olduğunu göstermiştir. Bölgede Müslümanların siyaseten güçlenip Selahaddin Eyyûbî eliyle Kudüs’ün yeniden fethi (1187) ise Haçlıların Kudüs’ü kurtarma söylemini yinelemelerine sebebiyet vermiştir. Kudüs’ün Haçlı hâkimiyetinden çıkması Avrupa dünyasında büyük bir felaket olarak görülmüştür. Bunun için yapılan çağrılar bir şehrin kurtarılması söyleminden ziyade aşağılanan Hristiyan şerefının geri kazanımı şeklinde tezahür etmiştir. Bu çalışmamız 1187’den sonra Kudüs’ü kurtarma fikrinin Avrupa Haçlı zihniyetinde nasıl yer ettiğini kaynaklar ışığında ele almaktadır. Ayrıca Kudüs’ün kutsallığının Haçlı muhayyilesinde İslâm düşmanlığı ile nasıl pekiştirildiğini de çalışmamızda ortaya koyduk. Son olarak “Kudüs’ü Kurtarma” söyleminin temelinde vurgulanan noktada peygamberler savaşının körüklendiğini ve bunun oryantalist çalışmalarda baskın bir şekilde işlendiğini tespit ettik.

ANAHTAR KELİMELER: III. Haçlı Seferi, Haçlılar, Kudüs, Beytülmakdis, Hz. İsa, Hz. Muhammed.

The "Save Jerusalem" Discourse of the Third Crusade and the Perception shaped around it

ABSTRACT: The city of Jerusalem is a city that should be handled within the scope of shaping human history and intervening in this formation of

* Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Mardin/Türkiye, aaysecekic@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4214-1584.

religions. The importance of Bayt al-Maqdis for Judaism, Christianity and Islam has formed the basis for being a field of interfaith struggle. The Crusades, the most important and wide-ranging series of events of the Middle Ages, were shaped with the aim of saving Jerusalem from Muslims at the beginning. The European Christian World has come up with the idea of saving Jerusalem in order to direct its own internal dynamics, inadequate lands and sending the surplus nobles to the East. The European Christian World welcomed this with great joy when Jerusalem was conquered at the hands of the Crusaders during the first Crusade, which was mobilised in 1096. While taking Bayt al-Maqdis from Muslims and establishing a Crusader state in the region added new actors to the regional politics in the context of the Crusader factor; the passing of Jerusalem to the Christians has shown how precious it is to save the holy in the European imagination. The political strengthening of the Muslims in the region and the liberation of Bayt al-Maqdis on the hands of Salah al-Din (1187) caused the Crusaders to repeat the discourse of saving Jerusalem. The re-conquest of Bayt al-Maqdis from the Crusader domination was seen as a major disaster in the European World. The calls for this was manifested as the recovery of the humiliated Christian honour rather than the rhetoric of saving a city. This study discusses how the idea of saving Jerusalem after 1187 was embedded in the European Crusader mentality in the light of the sources. In addition, this study shows how the sanctity of Jerusalem was reinforced by anti-Islamic rhetoric in the Crusader imagination. In conclusion it has been determined that at the point emphasised on the basis of the "Save Jerusalem" discourse, the war of prophets was fuelled and this was handled dominantly by orientalist studies.

KEYWORDS: Third Crusade, Crusaders, Jerusalem, Bayt al-Maqdis, Prophet Jesus, Prophet Muhammad.

GİRİŞ

Beytülmaqdis tüm semavî dinler için önemi, bir başkasının hâkimiyetine bırakılmayacak kadar önemsenilen bir şehirdir. Tevrat'ta geçen ifade bu konuda oldukça çarpıcıdır: “Uyan, ey Sion, kuvvetini giy; ey Yerusâlim, mukaddes şehir, güzel esvabını giy; çünkü sünnetsiz ve murdar adam artık sana girmeyecek. Üzerindeki tozu silk; kalk tahtına otur, ey Yerusâlim; boynundaki bağdan çözül; Sion’un sürgün kızı” (Tevrat 2017: 637). Eski Ahit’te (Yeşaya Kitabı) geçen bu pasaj Kudüs’ün kurtarılmasına ve sünnetsizlerden temizlenmesine yönelik bir çağrı ifadesi olmanın yanında, bu düşüncenin İncil’de Hz. İsa’nın Kudüs’e (Yerusâlim) girişi esnasında da tezahür etmesi dikkat çekicidir. Hz. İsa’nın Kudüs’e girişinde insanlar ağaç dallarını ve hatta üzerlerindeki giysileri İsa’nın yoluna sererek şöyle bağıldılar: “Rabbin adıyla gelene övgüler olsun! Atamız Davut’un yaklaşan egemenliği kutlu olsun” (İncil 2016: 85). Burada atamız Davut ibaresi gerçekten ilgi çekicidir. Yahûdî tarihinde “Kral-Peygamber” olarak ün salmış Hz. Davut’a İncil’de Hz. İsa’nın Kudüs’e girişi esnasında yapılan gönderi Kudüs’ün siyasal egemenliğinin takipçisi olarak Hz. İsa’nın gösterilmesi manasını taşır. Burada Hristiyanları Yahûdî takipçisi olarak düşünmemiz yanlış olur; odaklanmamız gereken nokta Kudüs’ün Yahûdîlikte olduğu gibi Hristiyanlıkta da kurtarılması

gerekli bir şehir olduğu gerçeğidir. İncil’de Hz. Davud’a yapılan gönderiyi Surlu William’in Kudüs tarihinde de görmekteyiz. William Kudüs şehrini anlatırken: *Şehir iki dağ üzerindedir. Davud’un dediği gibi “Onun temeli kutsal dağlar üzerindedir.”* (Tyrensis 2016: 329). Davud’un krallık kehanetine inanma temayülü I. Haçlı seferinin ana kaynağı Fulcherius Carnotensis’in kroniğinde de yer bulmaktadır: Hz. Davud’a atfen *“Yarattığın bütün uluslar gelip sana tapınacaklar, adını yüceltecekler”* denilmektedir (Carnotensis, 2009: 58). Hz. Davud’un dediğinin tasdiki bir anlamda onun krallığının Haçlılarca yeniden canlandırılacağına ifadesidir (bu krallığın temsilen devamlılığına işaret etmez; Hz. Davud’un krallığı gibi siyasal bir gücün Kudüs’teki devamlılığına işaret eder). Gerek Eski Ahit Tevrat’ta gerekse de Yeni Ahit İncil’de Kudüs’ün kutsal yanının, Hristiyanlarca bir nevi hâkimiyetin devamı suretiyle işlenmesi Kudüs’ün nasıl algılandığı gerçeğini anlamamıza olanak tanır.

Kudüs hakkındaki kutsal metin tasavvurları Ortaçağların zihin dünyasında muhakkak surette karşılık bulmuş olmalı ki biz bunu Haçlı seferlerinin ortaya çıkışında da görmekteyiz: *Haçlıların sevdaya tutulmuş başlarındaki çeşitli heves ve hayallerine cehalet ve bilgisizlik de eklendiğinde her an ve dakika kendilerini ziyaret yolunda gitmek istedikleri asıl menzile ulaşmış zannederler idi. Köylü çocuklar ne zaman bir şehir veya kale gözlerine iliştiğinde “burası Kudüs mü?” diye sorarlar idi* (Kırpık 2011: 104). Haçlı seferleri bir bakıma zihinlere kutsal Kudüs algısının yerleşmesine ve bunun bir saplantı haline dönüşmesine sebebiyet vermiştir. Bunun temelinde ise kutsal metinlerde var olan Kudüs ve onun siyasal erkinin Haçlılarca miras edinilmesi yatmaktadır. Yahûdiler ve Hristiyanların arasının iyi olmamasına rağmen, Kudüs özelinden güç erkinin elde tutulmak istenmesi Kudüs’ün dinler tarihindeki önemini apaçık göstergesidir.

Haçlı Seferlerinin başlamasının gerek Avrupa iç dinamikleri gerekse de Doğu dünyasında değişen dengeler bağlamında pek çok sebebi vardır. Bilhassa Doğu Roma’nın Müslümanlar karşısındaki gerileyişi Avrupa’yı harekete geçirmiştir. Bu konu Haçlıların samimiyetini sorgulamamızın gerekliliği bir kenara bırakıldığında (Komnena 1996: 308), Haçlıların kendilerini ne için yola dizdiklerinin kaynaklara yansımaları bakımından ele alınmasının gerekli olduğu bir meseledir. Papa II. Urbanus 1095’te kutsal yolculuğa çıkacaklara yaptığı konuşmasında dile getirdiği üzere: *Burada bulunanlara sesleniyorum; aramızda bulunmayanlara ve ayrıca Hristiyan askerlerine de bunu ilan ediyorum. Oraya gidecek herkes için söylüyorum, ister ovada yürüyün, ister denizi geçin, ister kafirlerle dövüşün zincirlenmiş hayatlarınız sona erdiğinde günahlarınız af olacak! Tanrı’nın verdiği yetkiyle bunu giden herkese bahşediyorum* (Carnotensis 2009: 51). Görüldüğü üzere Kudüs kurtarıldığında bir zafer Haçlıların olmakla birlikte ölümden sonraki yaşamda da Haçlıların kurtuluşa ereceği dillendiriliyor. Bu bakımdan Kudüs’ü kurtarmak söylemi Haçlılar için gerek bu dünyanın gerekse de ahiret yurdunun kurtuluşu için büyük önem arz ediyor.

İlk Haçlı seferiyle 1096 yılında (İbn Kalânisî 2015: 1; İbnü'l-Esîr 2016: c.8, 410) Bizans sınırlarına girmeye başlayan Haçlı orduları büyük kayıplar verseler de 15

Temmuz 1099'da Kudüs'ü ele geçirmeyi başardılar (Tyrensis 2016: 370; Carnotensis 2009: 102-104). Avrupa dünyası ve Haçlı zihni artık Kudüs'ün hakimiyetinin kendilerinde olduğunu idrak etmiş vaziyette idiler. Kudüs'ün 1187'de yeniden Müslümanların eline geçmesi ise Haçlı dünyasının yeniden Kudüs'ü kurtarma söylemini icra etmelerine sebebiyet vermiştir. Ancak ikinci kez Kudüs'ü kurtarma söylemi ilkenden daha acıklı ifade edilmiştir. Bunda Haçlıların Kudüs'ü ele geçirdikten sonra orada elde ettikleri kazanımların etkisinin olduğu bir gerçektir. Ancak kutsal olan bir şehrin Haçlılarca kaybı, şehrin kutsal olmasından ötürü Haçlıların yanlış yol tutmalarından kaynaklandığını gördüklerini de idrak etmemize temel teşkil etmektedir. Bunu 19. Yüzyılın dindar ruhlu bir Fransız olan Pierre Loti'nin dilinden okuduğumuzda Kudüs'ün manası daha da anlaşılır olmaktadır. 19. Yüzyılda kendince daralmış ruhunu felaha kavuşturmak için yaptığı hac ziyaretinde Loti: *Kudüs!..Parlaklığı sönmekte olan bu ad!... Nasıl da hâlâ ışık saçıyor zamanın ve tozların içerisinde derken esasında bir Haçlı geleneğinden geldiğini de bize gösteriyor. Tıpkı Ortaçağların karanlığından Doğu'nun aydınlık yüzüyle sıyrılmak isteyen ataları gibi (ama bu sefer atalarının kılıçla yürüdükleri yolu kaleminin gücüne bırakarak yürüyor) içinde bulunduğu uçurumdan, eski zamanların kurtarıcısına doğru tanımı zor ve hüznü bir hayranlık beslemekten kendisini alamıyor. Loti'nin Kudüs' e ithafen yazdığı eserinde: Kitabımı tahammül edip de okuyabilecek kişiler ancak, yegâne Umut'u bulmuş ama kaybetmiş olanlardan; benim gibi, inançsızlığım rağmen kalbi dualarla dolu, gözleri yaşlı, dizleri üzerinde sürünerek Kutsal Mezar'a gelenler arasından çıkabilir... (Loti 2011: 9-10) dediğini anımsadığımızda kutsal olan Kudüs'ün kaybının acısının 19. Yüzyıllarda dahi ne denli büyük olduğunu görürüz. Çalışmamızda Kudüs'ün Selahaddin Eyyûbî tarafından fethinin Haçlı dünyasında nasıl algılandığı üzerinden hareketle Kudüs'ü Kurtarma söyleminin “yeniden” formunu ele alacağız. Bu bağlamda Kudüs'ün Avrupa muhayyilesindeki yerini saptamış olacağız.*

1. KUTSAL OLANIN FATİHİ: SELAHADDİN EYYÛBÎ VE KUDÛS'Ü FETHİ

Selahaddin Eyyûbî Fâtîmî Hanedanlığını ortadan kaldırdıktan sonra devletini Mısır merkez olmak üzere teşkil etmiş ve devletinin ana dayanağını Haçlılarla mücadele temeli üzerine oturtmuştur (Şeşen 2012: 27-29). Haçlıların Nureddin Mahmud devrinden itibaren yaşadıkları sarsılma dönemi Selahaddin Eyyûbî'ye Kudüs'ü ele geçirme fikrini aşlamıştı. Bir asra yakın zamandır Kudüs'ün Haçlıların elinde olduğunu ve bu durumun Müslüman dünya tarafından büyük bir üzüntü olarak telakki edildiğini değerlendirdiğinde, Selahaddin Eyyûbî'ye Kudüs'ün fethi bazı kazanımlar sunacaktır. Bunları sıralayacak olur isek:

1. Kudüs'ün alınması Eyyûbî Hanedanlığı için kendilerini İslâm'ın savunucusu olarak görüp hareket etmelerinden dolayı önemli bir gelişmedir. Haçlılar karşısında var olduklarını tescilleyen bir devlet kazanımı/nişanıdır (Çekiç 2020: 261).
2. Kudüs'ün kutsallığı ve İsrâ/Mirâc olaylarının İslâm toplumu adına önemi düşünüldüğünde Kudüs ilk kez fethediliyormuşçasına coşku yaratır. Bu coşku genel manada bölge Müslümanlarının Haçlılara karşı cesaretlenmelerine vesile

olurken; asıl faydasını Selahaddin Eyyûbî’ye sunacaktır. Cihad’ı daima önceleyen bir sultan olan Selahaddin (İbn Şeddad 2015: 55-58) Kudüs’ü fethederek dediğini yapmakla kalmamış, bölge İslâm devletleri içerisinde sivrilmeyi ve yegâne siyasal güç olabilmenin yollarını da Kudüs’ün fethi sonrasında aramıştır.

3. Kudüs Haçlı dünyasının sadece dini merkezi değil aynı zamanda da ticari merkezidir. Kudüs’ün erken devirlerden itibaren ticari kapasitesi göz önünde bulundurulduğunda (Heyd 2000: 48) Kudüs’ün fethiyle artık bu fırsattan Eyyûbîler istifade edecektir. I. Haçlı seferinden itibaren bölgede tutunmayı başaran Haçlıların Kudüs’ün ticari kazanımlarını elden çıkarmaları Kudüs’ün Haçlılarca tekrar fethinin coşkusu da körükleyecektir.

Selahaddin Eyyûbî’nin 1187’de Hittîn zaferinin ardından Kudüs’e yürüyüp ele geçirmesi (Ebu’l-Fida 1997: c.II, 155-157) Haçlı seferleri silsilesine III. Haçlı seferinin sebebini sunmuş ve bu sefer Avrupa’dan gelen ordular, imparatorların orduları olarak tarihe geçmiştir (Yousif 2009:258-259; Asbridge 2014:374; Holt 1999: 59). Kudüs’ü ve Hristiyanlığın şerefini kurtarmak adına dizayn edilen III. Haçlı seferi Avrupa imparatorları için büyük önem taşımaktaydı. Hatta seferin önemli bir figürü olan Alman İmparatoru Frederik Barbarossa’nın 27 Mart 1188’de Mainz’de Albano Kardinalinin elinden haç alırken Hz. İsa’nın mezarını geri alacağına dair ettiği yemin, III. Haçlı seferinin Kudüs’ün kurtarılmasının yanında Hristiyan peygamberinin mezarının kurtarılması yönünde algılandığını da göstermektedir (Korunur, 2019: 44; Barber, 2021: 456). Ayrıca Müslümanların Haçlılar karşısında muzaffer olmasının Hz. İsa’nın manevi şehri Kudüs’ün kaybıyla ilişkilendirilme algısı III. Haçlı seferi öncesine dayanmaktaydı. İmadeddin Zengî’nin 1144’te Urfa’yı Haçlılardan temizlemesi sonrasında Avrupa’ya yapılan çağrı Urfa’nın kurtarılmasından ziyade Kudüs’ün tehlikeye girmesi ve yeniden kurtarılması, felaha kavuşturulması üzerinden inşa edilmiştir. Bu da bize göstermektedir ki, aslında Haçlı seferlerinin genel seyri Kudüs’ü kurtarma sloganı üzerinden şekillenmiştir. (Altan, 2003: 10-14). II. Haçlı seferinin Haçlı kroniği Deuilli Odo’da geçen II. Haçlı seferine çıkanları niteleyen “Hz. İsa’nın haçının ordusu” tabiri Kudüs ve Hz. İsa’nın Haçlılar için aynı derece önemine işaret etmektedir (Odo, 2021: 29). Sonuç itibariyle Kudüs’ün kaybı yaşandığında da Kudüs’ün Hz. İsa ile böylesi özdeşleştirilmesi bu minvalde değerlendirilmesi gereken bir meseledir

Selahaddin Eyyûbî Kudüs’ün fethinin akabinde bir menşur çıkartarak Mescid-i Aksa’da beş vakit namaz kıldırması için bir imam ve hatip tayin etmiştir (İbnü’l-Esîr 2016: c.9, 511). Ayrıca bu kutsal mekân için bir minberin yapılmasını emretmiştir. Bunun üzerine emirleri Nureddin Mahmud’un vaktiyle Kudüs’ü fethettiğinde Mescid-i Aksa’ya yerleştirmek için bir minber yaptırdığını söylemişler ve o minberin konulmasını rica etmişlerdir. Senelerce marangozlar tarafından ustaca yapılan bu minber Haleb’ten Kudüs’e getirilerek Mescid-i Aksa’ya yerleştirilmiştir (Ebu’l-Fida 1997: c.II, 157; İbnü’l-Esîr 2016: c.9, 511; İbn Kesîr 2000: c.13, 31; Polat, 2020: 148). Kudüs’e girişin ardından bir grup Müslüman, Selahaddin’e Haçlılar için oldukça önemli bir yer olan Kutsal Kabir Kilisesi’ni yıkmasını tavsiye etmişlerdir. Selahaddin Eyyûbî de bunu hiç hoş

karşılamayıp biz orayı yıksak da Hıristiyan hacılar oraya gelmeye devam edecektir diye oranın korunması gerektiğini ifade etmiştir. Selahaddin Eyyûbî muhakkak 637 yılında Hz. Ömer'in Beytülmakdis'e girdiği esnada “kilisenin yıkılmamasını ve Hıristiyanlara ibadet hakkının tanınması gerektiğini” söylediğini bilmekteydi (İbn Kesîr 2000: c.13, 32; Azzam 2015: 249-250). İbnü'l-Esîr'in haklı çıkarımıyla: “Kudüs'ün fethinden doğan bu şeref Hz. Ömer'den sonra Selahaddin'den başka hiç kimseye nasip olmamıştır. Bu şeref olarak Ona yeter” (İbnü'l-Esîr 2016: c.9, 512). Kudüs'ün fethi yalnızca Selahaddin'e şan olmamış, bu fetih aynı zamanda vaktiyle hezimete uğrayan İslâm dünyasının şerefini de iade etmiştir. Olaya buradan yaklaştığımızda Kudüs'ün kaybının akabinde Avrupa'da ve Haçlı dünyasında duyulan acının da buna mukabil şiddetli olduğunu söyleyebiliriz. Hıristiyan dünyası böylesi büyük bir yenilgi sonrasında Kudüs'ün yeniden Haçlı toprağı yapılmasını atik yeni aktörlerin ve tetikleyici söylemlerin eşgüdümlü icrasıyla başarmaya çalışacaktır.

2. III. HAÇLI SEFERİ: KUDÜS'Ü “YENİDEN” KURTARMAK

Temmuz 1187'de Hittîn yenilgisinden bir ay sonra Hospitalier şövalyeleri tarafından savaşın seyrinin anlatıldığı ve Kudüs'ün hâlâ kurtarıma ümidinin olduğunu anlatan bir mektup İtalya'ya yollanmıştı (Çalışır 2018: 44-47; Munro 1902: 18-20). Bu mektuba gereken ve acil bir cevap verilemediğinden Antakya Patriği Aimery Ekim 1187'de İngiltere Kralı II. Henry'e yazdığı mektubunda Kudüs Haçlı Kralı Guy'ün esaretinden, Kudüs'ün düşüşünden ve kutsal haçın “*Türklerin alayına maruz kalmasından*” üzülererek bahsetmek zorunda kaldı (Annals of Roger de Hoveden 1853: 84, Vol. II; Çalışır 2018: 49; Barber-Bate ty:84-85; Runciman 2008: c.III, 5). Kudüs'ün kaybedilmesi haberi Papa III. Urbanus'un üzüntüden ölümüne sebep olurken (Barber, 2021: 455), Haçlı seferlerine katılma isteğiyle tanınan İngiltere Kralı II. Henry'nin şaşkınlıktan dili tutuldu ve dört gün tek kelime edemedi (Azzam 2015: 257). Urbanus 'tan sonra Papalık makamına gelen VIII. Gregorius, hemen sefer hazırlıklarını başlatma emri verdi. Kutsal topraklardan gelen acı haberleri tüm Hıristiyan âlemine mektuplarla bildirdi. Hıristiyan krallardan, soylulardan, kontlardan, dukelerden, burjuvadan sefere katılma noktasında yemin etmelerini istedi. Bu sayede itiraf edilen bütün günahların da affedileceğini açıkladı. Ayrıca Hıristiyan hükümdarlar arasındaki savaş ve çatışmaların son bulması noktasında da beyannamede bulundu. Sefere katılacak Haçlı askerlerinin donatılması ve lojistik masrafların karşılanması için “*Dîme Saladin/Selahaddin öşrü*” adıyla bir vergi de yürürlüğe konuldu. Selahaddin Eyyûbî'nin ismine atfen ihdas edilen bu vergi sefere katılmayan İngiltere ve Fransa halkından taşınabilir malları ve servetleri üzerinden onda bir oranında tahsil edilmiştir. Yapılan bu hazırlıkların hepsi Selahaddin'in ele geçirdiği kutsal şehri geri kazanmak içindi (Ernoul 2019: 191; Annals of Roger de Hoveden 1853: 67-68, Vol. II; Runciman 2008: c.III, 4-6; Falk 2010: 150; Mombert, 2021: 117-119; Möhring, 2020: 83).

Gerçekte de III. Haçlı Seferi genel Haçlı seferleri içerisinde gerek ikmal hazırlıkları gerekse de imparatorların bu işe gösterdiği hassasiyet bakımından önemli bir yere sahiptir. Papalığın ince uğraşları sonucunda yola revan olan Avrupa imparatorlarından Alman İmparatoru Frederick Barbarossa bir talihsizlik sonucu Kudüs’e ulaşmadan yolda ölmüştür (İbn Şeddad 2015: 188; Ernoul 2019: 192). İngiltere İmparatoru Arslan Yürekli Richard ve Fransa Kralı Philippe Auguste ise Doğu’daki dindaşlarına yardıma yetişmiştir. Ancak onların yardıma gelmiş olması Kudüs’ün Müslümanlar’ın elinden alınmasına imkan tanımamıştır. 1192 yılında III. Haçlı seferini sonlandıran nihaî barış Eyyübîler ve Haçlılar arasında yapılsa da Kudüs Müslümanların hâkimiyetinde kalmıştır (Ebu'l-Fida 1997: c.II, 169; İbn Şeddad 2015: 354; el-İsfahânî ty: 605; İbnü'l-Esîr 2016: c.9, 581). III. Haçlı seferinin yola çıkış amacı Kudüs’ü yeniden kurtarmak olsa da Haçlılar bunu başaramamıştır. Ancak Kudüs’ün kurtarılması aşamasında ortaya atılan müfteri sloganlar İslâmlık-Hristiyanlık özelindeki çatışmayı derinleştirmeye yaramıştır. Şimdi tam da bu noktada III. Haçlı seferi esnasında Haçlı ruhunu beslemek adına yapılan eylemlere bakmamız yerinde olacaktır.

3. KUDÜS’Ü KURTARMAK UĞRUNA PEYGAMBERİ DÖVDÜRMEK: HAÇLI TASAVVURUNDA MAZLUM PEYGAMBER HZ. İSA

Haçlılar Kudüs’ün kaybindan sonra Sur’da toplanmışlardı (Azzam 2015: 252; Çekiç 2020: 135). Sur hâkimi Conrad Kudüs’ün düşmesinden sonra durumun vehâmetini göstermek ve bir an önce Avrupa’dan yardım getirtmek için Hıristiyanların dinsel duygularını harekete geçirci bir yöntemle başvurdu. Büyük bir levhaya Kudüs şehrini çizdikten sonra Hz. İsa’nın çarımha gerildiği yer olarak bilinen Kıyamet Kilisesi’nin de tasvirini ekletti. Kutsal Mezarın resmini de levhaya ilave ettirip, bir Müslüman atlı askerinin mezarın üzerinde durduğunu ve mezarı kirlettiğini resmettirdi. Haçlılar, bunun yanında Hz. İsa’nın bir bedevi tarafından dövülüp kanlar içinde olan resmini de çizdirip Müslümanların Peygamberi Hz. Muhammed’in Hıristiyanların Peygamberi Hz. İsa’yı bu şekilde yaralayıp öldürdüğünü resim yoluyla anlatmaya çalıştılar. Tahrik edici bu resimler “işte zillet-işte felaket” naralarıyla Avrupa sokaklarında dolaştırılıp görenleri derinden etkilemekteydi. Hz. Muhammed’in güya Hz. İsa’yı dövdüğünü ve yaralayıp öldürdüğünü gösteren resimler İbnü'l-Esîr’in deyimiyle *Frankların çok ağırina gitti*. İbn Şeddad’a göre ise Conrad bunların yanında Kutsal Mezar’ın üstüne basmış bir vaziyette ve mezarı pisletmekte olan bir atı da karikatürize ettirmiştir. Atın sırtında ise Müslüman bir adam oturmaktadır (İbn Şeddad 2015: 203-204; İbnü'l-Esîr 2016: c.9, 541; el-Ömerî 2014: 312; Ebu'l-Fida 1997: c.II, 162).

Conrad’ın yaptığı bu çağrı o kadar etkili olmuştu ki zinakâr kadınlar dahi gurbette bulunan Haçlı askerlerine yardımcı olmak ve onları tatmin etmek için yardıma gelmişlerdi. Çünkü Hıristiyanlık, peygamberleri Hz. İsa ve hac mekânları onların nazarında bile çok mukaddesti (İbn Kesîr 2000: c.13, 44). İmadeddin de III. Haçlı seferi esnasında gemiler vasıtasıyla gelen 300 Frenk (Haçlı) kadınından bahseder. Bu kadınların sefih hayatlarının olduğunu ve hepsinin zinakâr

olduklarını da eserinde zikreder (el-İsfahânî ty: 347). Bu durum bize şunu göstermektedir ki Avrupa'ya yapılan Haçlı seferi çağrısı oldukça etkili olmuştur. Şayet Avrupa toplumunda dahi sosyal açıdan düşkün addedilen kadınların Doğu'ya dindaşlarına yardıma gelmesi, kaynaklarda geçen Hz. İsa'nın Hz. Peygamber karşısında aciz kaldığı yönündeki propagandanın yapılış amacına hizmet ettiğini gösterir.

Haçlı dünyasına yapılan sefer çağrısında kullanılan söylem belki dönemin Haçlı ruhunu galeyana getirmek için yapılmıştır, ancak böylesi bir düşüncenin Avrupa muhayyilesinde yer edinmesinde de bu çağrının etkisi olmuştur. Şöyle ki Avrupa Hristiyan dünyasında zaten var olan bir Müslüman (öteki) kavramı mevcuttu (Bulut 2010: 27-29; Kalın 2016: 59-60; Hentsch 2016: 46-49). Kudüs'ün kaybindan sonra ise Hz. İsa'nın Hz. Muhammed karşısında hezimete uğradığı yönündeki saplantılı düşünce daha derinlikli çatışmaların ve hastalıklı (kasıtlı) fikirlerin ortaya çıkmasına zemin teşkil etti. Bu fikir 17. Yüzyılda dahi Avrupa dünyasında pekâlâ işlendi ve bu zihniyet daima Hz. İsa'nın karşısına Hz. Peygamber'i çıkardı (Said 1998: 107-108). 12. Yüzyılın sonlarında savaşıyan Peygamberler algısı sonraki yüzyıllarda saldırgan Doğulu Müslüman kimliğinin yaratılmasına da fikir verdi. Bunda başka sebeplerin de etkisi olduğu aşikâr olmanın yanında Haçlı seferleri esnasında kullanılan söylemin baskınlığını göz önünde bulundurduğumuzda Kudüs'ün yeniden kazanımı hareketi Kudüs'ü Haçlılara kazandırmasa da bu esnada kullanılan dil Haçlı muhayyilesinde saldırgan doğulu kimliğin yaratılmasında başat faktör olmuştur. Bunda Müslümanların Kudüs'e giriş esnasındaki davranışlarından ziyade, Haçlıların durumu dramatize etmelerinin etkisi vardır. Haçlılara göre: *Muhammed takipçilerine bir düşmanı öldüren ve düşman tarafından öldürülen bir kimsenin cennete gideceğini öğretmişti* (Arjana 2019: 66). Şu halde Hristiyan dünya kendisini Hz. Muhammed'den ve onun takipçilerinden korumalıydı. Burada Hz. Muhammed'i, Hz. İsa karşısına çıkartan "düşman" söylemi daha sonraki zamanda Hz. İsa'nın karşısına sıradan Müslüman düşmanları da çıkartmıştır. "Kara Sarazen" olarak da adlandırılan Müslümanlar, tablolarla kötülüğü temsilen kara tenli resmedilmiştir. Kara tenlilik Sarazenliğin alametidir, ayrıca Doğulu bir şahsiyetin kara tenli olması ve bunun İslâm'la bağdaştırılmak istenmesi de bu düşüncede yer almaktadır. Burada kara tenli olma figürü onları aşağılamak gibi bir durumu barındırır da bu aynı zamanda Kuzey Afrika, Ortadoğu ve Arabistan coğrafyasıyla Haçlı etkileşiminin bir yansıması olarak da değerlendirilebilir (Arjana 2019: 90-91-98).

Sonuç itibarıyla Kudüs'ün III. Haçlı seferinde geri kazanımı adına yapılan propagandalar Haçlı muhayyilesinde Müslüman kimliğin "yıkıcı muzaffer" fikriyatına dönüşmesine kaynak teşkil etmiştir. Bunun Batı dünyası bakış açısıyla ilişkili olduğu gerçeğini unutmamamızda fayda vardır; zira kan dökücü ve saldırgan Müslüman kimliğin oluşumu III. Haçlı seferinde Kudüs'ün alınması esnasında görülmez. Bunu objektif bakan Batılı tarihçiler de rahatlıkla söyler: *"İlk Haçlı seferine iştirak eden Hristiyan galiplerin kötülükleri ile garip bir tezat teşkil etmekteydi"* (Runciman 2008: c.II, 391).

III. Haçlı seferinin hazırlık evresinde Hz. İsa'nın İslâm Peygamberi tarafından dövülüp aşağılandığı yönündeki söylem Hz. İsa'ya mazlum Peygamber kisvesi giydirirken; onu bu durumdan kurtaracak Hristiyan ahaliyi de harekete geçirmeyi amaçlayan bir düşüncedir (İslâm kaynaklarında ifade edildiği üzere Conrad'ın böylesi bir girişimde bulunmadığını yani Avrupa'ya karikatürize resimler yaptırıp yollamadığını düşündüğümüz takdirde bile-çünkü Haçlı kaynaklarında bu rivayetlere rastlamamaktayız-böylesi bir kinin İslâm kaynaklarında farklı nüanslarla yer etmesi bölge Haçlılarının Müslümanlarca nasıl algılandığını anlamamıza kolaylık sunar. En azından dönemin İslâm dünyasının zihninde, Haçlılarca Kudüs'ün kaybindan ötürü duyulan acının ne şekilde değerlendirildiğine ışık tutar). Zamanla Hz. İsa'nın Hz. Muhammed karşısında düştüğü durum daha sonra Hz. İsa'ya işkence eden sıradan Müslümanların olduğu fikrini de tetiklemiştir. 13. Yüzyıldan itibaren çizilen tablolarda Hz. İsa'nın çarmıha götürülürken ki durumu resmedilirken bu durumu ona reva görenler içerisinde Müslümanların olduğu da çizilmiştir; oysa ki onu katleden Yahûdilerdir. Hatta bu sebepten Yahûdilere de “Kara Sarazenler” denilmektedir. Böylesi bir genelleme tabirle Hristiyan dünyası Kara Sarazenler adı altında Hristiyanlığın ve Hz. İsa'nın düşmanı olan Yahûdileri ve Müslümanları “düşman” safında birleştirmişlerdir (Arjana 2019: 90-94-98). Bu düşünsel ve kasıtlı bir anakronizmdir. Buradan şu sonucu çıkarabiliriz. Kudüs'ü kurtarmaya yönelik kaynaklarda geçen Hz. İsa'nın Hz. Muhammed'e yenilmesinin resmedilişi Hz. İsa'nın acı dolu ruhunu daha da incitmiştir. Kudüs'ün kaybının bu düşünceye tesiri olarak Avrupa Haçlı zihniyetinde Hz. Peygamber özelinden başlayarak bir Müslüman kininin derinleşmesine-ki zaten bu kin mevcuttu- neden olmuştur. Bu fikriyat daha sonra Doğulu saldırgan Müslüman figürünün doğmasına da Kudüs'ün kaybedilmesi özelinde sebebiyet vermiştir. Müslüman düşmanların Hz. İsa'ya saldırmalarının resmediliş düşüncesinin altında yatan sebepler çeşitli olsa da; bunun bir sebebinin de-ki baskın bir sebeptir-Haçlı seferleri esnasında belirginleşen Müslüman karşıtlığının tezahürü olduğunu söyleyebiliriz. Şayet öyle olmasaydı Kudüs'ün I. Haçlı seferinde Haçlılar tarafından ele geçirildiğini resmeden bir figürde Tancred'in Kudüs'te bulunduğu yönünde ifade edilen-ki bu doğru değildir- bir elinde kılıç bir elinde kitap olan Hz. Muhammed heykelini yıktığı resmedilmezdi (Tolan 2019: 42). Buradan da Kudüs'ün sadece dinleri temsil etmediğini, dinlerin peygamberlerini de temsil ettiği gerçeğine ulaşırız.

SONUÇ

Beytülmağdis Hz. İsa'nın Peygamberlik yaptığı ve Hristiyan inancına göre çarmıha gerildiği yer olarak bilinmektedir. Kudüs Tevrat (Eski Ahit) ve İncil'de de (Yeni Ahit) yer bulduğu üzere siyasi erki daima vurgulanan bir şehirdir. Siyasal erkin gücü Hz. İsa'nın peygamberliği ile düşünüldüğünde Haçlı seferlerinin çıkış sloganında Kudüs'ü kurtarma fikrinin dillendirilmesi şaşırtıcı gözükmemektedir. 1096 yılında başlayan Haçlı seferleriyle Doğu'ya gelen Haçlı ordularının 1099'da Kudüs'ü ele geçirmeleri seferi başlangıç hedefine ulaştırmıştır. Haçlıların Kudüs'te kurduğu krallık bölgede güçlenen Eyyûbîler Devleti ve Selahaddin

Eyyûbî'nin büyük çabası sonucu Haçlılardan alınıp tekrar Müslüman toprağı yapıldığında Haçlı dünyasında büyük bir infial yarattı. Avrupa'da Papalık başta olmak üzere büyük Avrupa imparatorlukları III. Haçlı seferini başlatarak Kudüs'ü yeniden ele geçirmenin hazırlıklarını yaptılar.

Kudüs'ün Müslümanların eline geçmesinin Hz. İsa'nın, İslâm Peygamberi Hz. Muhammed karşısındaki yenilgisi ve aşağılanması olarak değerlendirilmesi ise tamamen Haçlı dünyasının Kudüs'ü kurtarmaya yönelik Hristiyan dünyasını harekete geçirmek için ürettiğı söylemdi (Ya da böylesi bir düşünceye sahip olduklarının yansımalarını Müslümanlara hissettirdiler ki kaynaklarda bu düşünce yer buldu). Bu durumda Hristiyan Haçlı dünyası peygamberleri Hz. İsa'yı böylesi yengi içerisinde bırakamazdı. III. Haçlı seferinde, arzulanan yola çıkılması için icra edilen söylem işe yaradı (tabii tek tetikleyici faktör bu söylem değildi). Bu durum Peygamberlerin mücadelesinin Haçlı seferlerinde kullanılması bakımından bir ilk teşkil etmektedir; böylesi bir düşünce zihinlerde daha önceden yer etmiş bile olsa. Zira bir düşüncenin söyleme dökülmesi muhakkak surette bunun daha öncesinin zihinlerde var olduğunu gösterir. Böylesi bir söylemle Doğu'ya dindaşlarına gelen zinakâr kadınların kaynaklara yansıdığı görüğüümüz takdirde yapılan propagandanın işe yaradığını söyleyebiliriz. III. Haçlı seferinde gelen Haçlılarca Kudüs ele geçirilemese bile Kudüs'ü kurtarmaya yönelik Hz. Muhammed özelinden İslâm düşmanlığının yapılması sonraki zamanlarda var olacak Haçlı ruhunu pekiştirmeye yaradı. En nihayetinde Kudüs hep oradadır ve Haçlı dünyası ne zaman hazır hissederse gidip ele geçirebilir. Bu durumda Kudüs'ün fethi Hz. İsa'nın da zaferine işaret eder. Böylesi çarpık bir düşüncenin dönemin Haçlı ruhuna hizmet etmesinin yanında Hz. İsa'ya saldıran “Doğulu Müslüman” kimliğinin oluşturulmasına/geliştirilmesine de hizmet etmiştir. Sonuç itibarıyla Kudüs'ü kurtarmaya yönelik icra edilen söylemin, dönemin Haçlı ruhunu beslemenin yanında; Doğulu Müslüman'ın oryantalist çalışmalardaki işleniş seyrinden tutup Kudüs'ün peygamberlerle özdeşleşen bir şehir olmasına değin, bugünü dahi şekillendirici bir yanının olduğunu söyleyebiliriz.

GÖRSELLER

Hiz. İsa Gollota'ya gütürölüyor/ 1440-1450 yıllarında yapılmış bir figür (Arjana 2019: 99)
Görölüdüğü üzere Hiz. İsa'yı zincire vuranlar arasında sarklı Müslümanlar da vardır

İhanet/Chichester Mezmuru, 1250 dolayları (Arjana 2019:92)
Hiz. İsa'nın etrafını saran saldırganların kara tenli oluşuna vurgu yapılmış.

Hız. İsa'nın kırbaçlanması, Chichester Mezmuru/ 1250 dolayları (Arjana 2019:93)
Hız. İsa'yı kırbaçlayanların siyah tenliliği ön plana çıkarılmış.

Tancred'ın Kudüs'e girişi ve Hız. Muhammed'in heykelini yıktığını temsil eden resmi (Tolan 2019: 42).

KAYNAKÇA

- Altan, E. (2003). *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*. Ankara: TTK.
- Anna Komnena. (1996). *Alexiad*. çev. Bilge Umar, (İstanbul: İnkılap Kitabevi).
- Annals of Roger de Hoveden*. Vol. II, (1853). (London).
- Arjana, S. R. (2019). *Batı Tahayyülünde Müslümanlar*. çev. M.Murtaza Özeren, (İstanbul: Ketebe Yayınları).
- Asbridge, T. (2014). *Haçlı Seferleri*. çev. Ekin Duru, (İstanbul: Say Yayınları).
- Azzam, A. R. (2015). *Selahaddin Eyyübî*. çev. Pınar Arpaçay, (İstanbul: Alfa Yayınları).
- Barber, M. (2021). *Haçlı Devletleri Tarihi*. çev. Doğan Mert Demir, İstanbul: Kronik Yayınları.
- Bahaaddin İbn Şeddad. (2015). *Selahaddin-i Eyyubi*. çev. M. Selim Bilge, (Diyarbakır: Lis Yayınları).
- Bate, M. B.-K. (ty). *Letters From the East Crusaders Pilgrims and Settlers in the 12th-13th Centuries*. (İngiltere).
- Bulut, Y. (2010). *Oryantalizmin Kısa Tarihi*. (İstanbul: Küre Yayınları).
- Carnotensis, F. (2009). *Kutsal Toprakları Kurtarmak Kudüs Seferi*. çev. İ. Bihter Barlas, (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık).
- Çalışır, A. O. (2018). *Denizşırı Ülke'den Havadisler: Haçlıların Mektupları (1097-1252)*. (İstanbul: Kutlu Yayınevi).
- Çekiç, A. (2020). *Kudüs'ün Gölgesinde Eyyübî-Haçlı İlişkileri 1171-1250 (Savaş, Diplomasi ve Barış)*, (Ankara: Gece Kitaplığı).
- Ebu'l-Fida. (1997). *el-Muhtasar Fi-Ahbari'l-Beşer*. Cilt II, (Beyrut: Dârul Kütübül İlmiyye).
- el-Ömerî, Ş. b. (2014). *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*. çev. Ahsen Batur, (İstanbul: Selenge Yayınları).
- Ernoul. (2019). *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*. çev. A. Deniz Altunbaş, (İstanbul: Kronik Yayınları).
- Falk, A. (2010). *Franks and Saracens Reality and Fantasy in The Crusades*. (England).
- Hentsch, T. (2016). *Hayali Doğu Batı'nın Akdenizli Doğu'ya Politik Bakışı*. çev. Aysel Bora, (İstanbul: Metis Yayınları).
- Heyd, W. (2000). *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*. çev. E. Ziya Karal, (Ankara: TTK).
- Holt, P. M. (1999). *Haçlılar Çağı 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakındoğu*. çev. Özden Arıkan, (İstanbul: TVYY).
- İbnü'l-Esir. (2016). *el-Kâmil Fi't- Târih Tercümesi*. Cilt 8-9, çev. Heyet, (İstanbul: Ocak Yayınları).
- İbn Kalânisi. (2015). *Şam Tarihine Zeyl*. çev. Onur Özatağ, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları).
- İbn Keşir. (2000). *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. Cilt 13, çev. Mehmet Keskin, (İstanbul: Çağrı Yayınları).
- İmadeddin el-Kâtip el-İsfahânî. (ty). *El-Feth'ül Kussî Fi'l-Feth'ül Kudsi*. (Kahire: Dârul Kavmiyye).
- İncil*. (2016). İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları.
- Kalın, İ. (2016). *Ben, Öteki ve Ötesi*. (İstanbul: İnsan Yayınları).
- Kırpık, G. (2011). *Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları*. (Ankara: Lotus Yayınları).
- Korunur, H. (2019). *Itinerarium Peregrinorum Et Gesta Regis Ricardi İşığında III. Haçlı Seferi (1189-1192)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Loti, P. (2011). *Kudüs*. çev. H.Erdal Yalt, (Ankara: Lotus Yayınevi).
- Mombert, J. I. (2021). *Kısa Haçlı Seferleri Tarihi*. çev. Çağrı Yüksek, İstanbul: İndie Yayınları.
- Möhring, H. (2020). *Selahaddin Eyyubi Sultan ve Dönemi (1138-1193)*. çev. Orhan Aras, İstanbul: Runik Yayınları.

- Munro, D. C. (1902). *Letters of The Crusaders*. (ABD).
- Odo, D. (2021). *II. Haçlı Seferi*. çev. Caner Togaç, İstanbul: Kronik Yayınları.
- Polat, Z. (2020). Sultan Selahaddin Eyyûbî Dönemi (569-589/1169-1193). e. Z. Polat içinde, *Eyyûbîler: Siyasi Tarih* (s. 95-176). Ankara: İlahiyat Yayınları.
- Runciman, S. (2008). *Haçlı Seferleri Tarihi*. Cilt II-III, çev. Fikret Işıltan, (Ankara: TTK).
- Said, E. W. (1998). *Oryantalizm*. çev. Nezih Uzel, (İstanbul: İrfan Yayınları).
- Şeşen, R. (2012). *Eyyûbîler (1169-1260)*. (İstanbul: İSAM).
- Tevrat. (2017). (Ankara: Yason Yayınları).
- Tolan, J. (2019). *Faces of Muhammad*. (ABD: Princeton University Press).
- Tyrensis, W. (2016). *Haçlı Kroniği Başlangıçtan Kudüs'ün Zaptına Kadar*. çev. Ergin Ayan, (İstanbul: Ötüken Neşriyat).
- Yousif, E.-I. (2009). *Süryani Vakanüvisler*. çev. Mustafa Aslan, (İstanbul: Doz Yayınları).